

Els museus comarcals i supramunicipals a Catalunya: museus de territori i societat

ÀLEX FARNÓS

Director gerent del Museu Comarcal del Montsià

1

1. Vista de l'antiga fàbrica cotonera de Cal Boyer, seu del Museu de la Pell d'Igualada i Comarcal de l'Anoia. Fotografia: Centre de Documentació del Museu de la Pell

A partir de los años 80, buena parte de los museos territoriales empiezan a convertirse en la versión catalana de los ecomuseos y de la nueva museología francófona. En Catalunya estos centros han ido sustituyendo el edificio por el territorio, las colecciones por el patrimonio integral y los visitantes por la sociedad, y se han ido convirtiendo en espacios de promoción y dinamización del territorio y en plataformas de comunicación y reflexión social. Con el paso del tiempo, como proponía no hace mucho Josep Manel Rueda, estos museos territoriales se han convertido en la aportación más genuina de Catalunya a la museología. La Ley de museos supuso un cambio drástico por la nueva formulación de una red de museos temáticos nacionales en detrimento de la red de museos locales y comarcales. A partir de la Ley, se produce el abandono de estos centros a la libre decisión y dependencia municipal. El desequilibrio producido por estos cambios, combinado con una pérdida de autonomía en la gestión técnica de los museos, y la escasez de recursos económicos nos

PRESENTACIÓ

Si parlem de museus comarcals i supramunicipals, és a dir de museus de territori, a casa nostra hem de pensar, al mateix temps, en museus de comunitat i societat ⁽¹⁾.

De la mateixa manera, quan parlem de museus de territori a Catalunya no podem pensar solament en centres que treballen en demarcacions comarcals (un marc que a Catalunya ha estat tradicionalment un element configurador no només de l'organització territorial, sinó també de la museística). Aquí, quan parlem de museus de territori hem d'incloure els museus de comarca (de vegades, els de bisbat), els museus de subcomarques o d'entorns geogràfics concrets i també els museus locals. I és que tots aquests centres, que parteixen en el seu origen de concepcions diferents, s'han desenvolupat darrerament a partir d'uns referents i d'uns corrents teòrics museístics similars, i a la vegada d'unes interrelacions professionals, generacionals i institucionals i d'una praxi comuna. Així, per citar exemples ben diferents, el Museu de Terrassa, el Museu de Gavà o el Museu de Cambrils, museus tots ells bàsicament locals, i l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu, el Museu Etnològic del Montseny, i el Museu de la Conca Dellà, museus de contrada, o el Museu de la Conca de Barberà, el Museu dera Val d'Aran o el Museu del Montsià, museus comarcals, comparteixen el fet de ser museus de territori i societat (i les seves diferències, a més del major o menor abast de l'espai i comunitat de referència, són conseqüèn-

¹ Tot i que alguns corrents museològics internacionals en els darrers anys han teoritzat i tendit a posar l'accent en estratègies i etiquetes diferenciadores, altres autors han defensat la integració d'aquestes dos variables en els museus territorials.

han dejado, después de 15 años, un panorama más desestructurado que el que poseíamos como punto de partida.

From the 1980s on many local museums have been turning into the Catalan version of the eco-museum, the new French-inspired vision of museology. In Catalonia these centres have been replacing buildings with a territory, collections with an entire heritage, and visitors with society at large. In so doing they have become spaces for promoting and energising their territory, and platforms for social communication and reflection. As Josep Manel Rueda recently pointed out, over time these territorial museums have become Catalonia's most genuine contribution to museology.

The Museums Act brought drastic changes, bringing in the new concept of a network of national thematic museums, to the detriment of the local and county network. After the act came into force, responsibility for and decision on the latter were passed to the individual town councils. Fifteen years on, the imbalances produced by these changes combined with a loss of technical autonomy and shortage of funds has left these museums in a less stable situation than we had when we started.

cia només de l'adaptació al seu medi, i de la personalitat i dels recursos que això els ha atorgat).

En aquest article, però, deixarem de banda els museus locals de caràcter municipal (que són analitzats en una altra part del dossier) i ens centrarem en els museus territorials de caràcter supramunicipal, ja siguin comarcals o no.

Sobre els museus locals i comarcals a Catalunya comença a haver-hi una bibliografia extensa reunida, en part, a les *Actes del Congrés Català de Museus Locals i Comarcals* de l'any 1989 (Aixa, núm. 2), en les *Actes de les Jornades Museu i Societat* del 1995 (Urtx, núm. 8) o en les *Actes del 2n Congrés Català de Museus Locals i Comarcals* celebrat el 1999.

Així mateix, la referència a l'article "La democràcia i les polítiques municipals de la memòria" (Vicente, 2004) ens estalvia haver de fer aquí de nou una anàlisi retrospectiva detallada, ja que constitueix una ajustada crònica d'allò que ha passat en les darreres dècades amb els museus territorials de Catalunya, i recull l'evolució de les polítiques museístiques generals i locals des de la pre-democràcia fins a les conseqüències de la Llei de museus de 1990, passant per l'Assemblea de Museus de l'any 1997, la creació del Servei de Museus l'any 1980, la xarxa de museus locals i comarcals l'any 1982, etc.

Molts dels museus locals i comarcals catalans es creaven o es refundaven en la dècada dels 80 i inicis dels 90, en un marc normatiu general feble, a partir d'un component professional jove que apostava per la coherència tècnica del projecte i s'inspirava en referents internacionals. A partir dels anys 80 bona part dels museus territorials comencen a esdevenir la versió catalana dels ecomuseus i de la nova museologia francòfona, com a conseqüència de les relacions personals i generacionals, de la proximitat i de l'estímul que significava l'èxit d'aquells models. A Catalunya aquests centres van anar substituint, amb més o menys èxit, l'edifici pel territori, les col·leccions pel patrimoni integral i els visitants per la societat, ja que van anar esdevenint espais de promoció i dinamització del territori, centres de gestió integral del patrimoni i plataformes de comunicació i reflexió social ⁽²⁾. Al cap del temps, com proposava fa poc Josep Manel Rueda, aquests museus territorials han esdevingut l'aportació més genuïna de Catalunya a la museologia.

La Llei de museus l'any 1990 va suposar un canvi dràstic per la nova formulació d'una xarxa de museus temàtics nacionals en detriment de la xarxa de museus locals i comarcals. A partir de la Llei, es produeix la deriva i l'abandonament d'aquests centres a la lliure decisió i dependència municipal, que ha estat l'administració que els ha hagut de sostenir sense cap altre ajut econòmic, i sense cap marc normatiu o propositiu que des d'un àmbit de govern superior establís objectius, directrius i estratègies més generals. El desequilibri produït per aquests canvis, combinat amb

² Des del nostre parer, si comparem el Museu Comarcal del Montsià i l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu, amb matisos, pel treball més pluridisciplinari en un cas o més interdisciplinari en un altre, els museus comarcals i els ecomuseus venien a ser el mateix.

una pèrdua d'autonomia en la gestió tècnica dels museus (diluïts, sovint, en instituts municipals), juntament amb la manca de recursos econòmics amb els qual fer front al creixement desmesurat dels serveis que se'ls demanaven, i la inhibició dels consells comarcals i de la Generalitat de Catalunya, ens han deixat, després de 15 anys, un panorama més desestructurat que el que teníem com a punt de partida.

SITUACIÓ ACTUAL

Quins museus són avui comarcals o supramunicipals?

Per poder documentar el present article i contrastar la nostra experiència amb d'altres vam demanar l'opinió dels col·legues a través de la tramesa d'un qüestionari i de diverses converses. L'enquesta va enviar-se a 25 museus, i l'han contestada 21 directors d'aquests centres (Ecomuseu de les Valls d'Àneu; Museu de la Conca de Barberà; Museu Etnològic del Montseny. La Gabella; Museu de la Conca Dellà; Museu Arqueològic de Banyoles; Museu Comarcal de la Garrotxa; Museu de Mataró; Museu Comarcal de l'Urgell-Tàrraga; Museu de la Noguera; Museu de l'Empordà; Museu Arqueològic Salvador Vilaseca; Museu de la Pell d'Igualada i Comarcal de l'Anoia; Museu de Lleida. Diocesà i Comarcal; Museu de Granollers; Museu Comarcal de Cervera; Museu de Gavà; Museu Diocesà i Comarcal de Solsona; Museu dera Val d'Aran; El Cau de la Costa Brava. Museu de la Pesca; Museu Comarcal de Manresa; i Museu Comarcal del Montsià).

D'aquests 21 centres, 20 indiquen que el seu àmbit territorial d'actuació és supramunicipal. És aquest posicionament el que hem pres com a definitori per delimitar la mostra estudiada (per a alguns, la seva acció és alhora local i comarcal; altres informen d'un abast superior: bisbat, vegueria, regional...) ⁽³⁾.

Una dada rellevant per al tema que ens ocupa és el nom del museu, i aquí l'accent supramunicipal és inqüestionable. En 17 centres (85% de la mostra) el nom al·ludeix a un espai que depassa la població on tenen la seu central, i només 3 no s'adiuen a aquest criteri, tot i que amb anterioritat a l'any 1990 sí que ho feien. Hi ha un altre tret significatiu en el nom original que denota una autenticitat i tradició que legitima els museus comarcals catalans (anys abans de la llei de comarques o de la més recent xarxa de museus locals i comarcals) i és que el Museu del Vallès Oriental o Museu Arxiu de Granollers i el Vallès Oriental, el Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles, i el Museu Arxiu de Montblanc i Comarcal es remunten, com a museus comarcals, als anys 1932, 1933 o 1958, respectivament.

És també rellevant la classificació que tenen en el Registre de Museus. En això, però, es veu clarament la dispersió i les posicions, de vegades volgudes, d'altres més eventuais i fortuïtes, derivades del canvi d'estatus d'a-

³ Només el Museu de Gavà es posiciona com a local en parlar de l'àmbit territorial d'actuació (si bé assenyalava en el qüestionari que manté, i que vol reforçar accions i serveis supramunicipals en relació amb el Parc Natural del Garraf i a la subcomarca del Delta del Llobregat).

2. Museu de la Noguera. Balaguer. Fotografia: Museu de la Noguera

questes centres com a conseqüència de la Llei de 1990. Són 5 els centres que actualment estan registrats com a comarcals, mentre la majoria ho estan com a locals (uns pocs apareixen classificats com a monogràfics o han acabat anant a parar al grup d'altres museus).

Des del punt de vista administratiu, de l'organització i de l'acció territorial supramunicipal, són significatius diversos indicadors generals: la titularitat i la fórmula de gestió; la participació o no del Consell Comarcal i el finançament d'aquest; l'establiment de convenis amb altres municipis de la demarcació i la participació d'aquests en el finançament; o la cogestió d'equipaments i centres vinculats en d'altres poblacions. A l'entorn d'aquests paràmetres es donen situacions desajustades per la no correspondència entre els nivells de participació d'ens supralocals i els resultats reals de l'acció museística territorial. Ara bé, en l'anàlisi que hem realitzat, tots els centres on globalment la integració i acció territorial és més evident i està més implantada, presenten un nivell alt dels indicadors d'aquest bloc. És el cas, per exemple, del Museu Comarcal del Montsià, l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu, el Museu dera Val d'Aran, el Museu de la Conca de Barberà i el Museu Etnològic del Montseny.

Cal dir però que, en conjunt, les dades globals que hem recollit marquen la tendència en un altre sentit, cap a un clar predomini de la dependència envers el municipi on tenen la seu, i una feble relació amb el Consell Comarcal i amb els altres municipis de l'entorn. Ho podem veure si analitzem els següents paràmetres:

- Titularitat: municipal, 65%; consorcis, 25%; altres formes participades per diverses administracions, 5%; directa del Consell, 5%.
- Participació del Consell Comarcal en els òrgans de gestió: sí, 60%; no, 40%.
- Finançament per part del Consell: sí, 60% (si bé, només en la tercera part d'aquests museus, el Consell aporta més del 20% dels recursos econòmics); no, 40%.
- Convenis amb municipis: sí, 40%; no, 60%.
- Centres vinculats en altres municipis: sí, 40%; no, 60% (si bé no es corresponen del tot amb els mateixos que tenien convenis, esmentats a dalt).
- Per acabar, podem fer referència a la participació del museu en relació amb d'altres equipaments no vinculats directament (ja hem dit que el 40% tenen centres directament vinculats en altres municipis). A partir de les dades de què disposem, es constata que mantenen relacions i col·laboracions amb d'altres equipaments locals propers un 80% dels museus enquestats

(mentre que l'altre 20%, no hi té relació). Si avaluem el seu posicionament envers els projectes futurs de caràcter patrimonial en el mateix context geogràfic (en el 20% dels territoris no hi ha cap nou centre en execució), allí on existeixen projectes, un 60% dels museus de referència hi participen directament (el 40% restant no hi tenen participació).

La feble vinculació que es constata envers les institucions o els equipaments d'altres municipis propers es deu a raons d'índole diversa, polítiques, conjunturals i també estructurals. Tots aquests centres han hagut de realitzar un esforç suplementari en els últims anys, i fins i tot suportar una pressió de vegades contrària. Sovint: *«la principal dificultat és la de salvar els obstacles polítics tradicionals que han impedit fins ara una millor coordinació»* i *«de fet, d'ençà de la Llei de museus de 1991 molts ajuntaments varen apostar per fer-se el seu propi museu local, però vistos els resultats de X i X sembla que es torna a apostar per uns museus comarcals, que serveixin de pal de paller per a les iniciatives comarcals d'un o altre signe»*, assenyala J. Tarrús del Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles. El contrapunt es deriva en algunes ocasions de la manca de projecció i de les limitacions del mateix museu, ja que habitualment *«els municipis de la comarca no veuen ni senten el Museu com quelcom seu»*, apunta J. Bernades del Museu Diocesà i Comarcal de Solsona. L'opinió de D. Santaaulària del Museu Comarcal de la Garrotxa acaba de perfilar el que ha succeït: *«l'acció comarcal dels museus s'està mantenint d'una manera voluntarista i miraculosa; quan això deixi de ser així, cap marc legal i administratiu n'és favorable, ni l'impulsa; en sóc pessimista, fins i tot a escala política local es qüestiona sovint aquesta necessitat, i es prefereix estar en el "mapa general" en detriment de l'acció local i comarcal»*.

3. Cal Boyer. Museu de la Pell d'Igualada i Comarcal de l'Anoia. Fotografia: Centre de Documentació del Museu de la Pell

4. Cal Granotes. Adoberia del segle XVIII. Fotografia: Museu de la Pell d'Igualada i Comarcal de l'Anoia

5. Museu Comarcal de Cervera. Fotografia: Arxiu fotogràfic del Museu

6. Torre del General Martinbon. Musèu dera Val d'Aran, Vielha. Fotografia: Arxiu fotogràfic del Museu

Què fan i què poden fer aquests museus més enllà del municipi on tenen la seu?

Un primer bloc de dades que hem analitzat en aquest sentit, i que esdevé tòpic i prou ben consolidat des de la perspectiva de la gestió i acció museística supramunicipal, el configura la distribució de les col·leccions per procedències i el marc geogràfic dels continguts de les exposicions permanents i temporals.

- Així, en les col·leccions la part supralocal és prou rellevant, el 50% dels centres hi tenen entre l'11-49% del fons, i en el 30% dels museus mostrejats els materials de fora del municipi superen el 50%. En canvi, el 20% dels centres no depassen el 10% del total dels fons de fora de la població (en un sol museu les col·leccions són estrictament municipals). Ara bé, tots els centres sense excepcions manifesten que l'àmbit territorial de la seva política d'adquisicions és comarcal o supracomarcal.
- Pel que fa a les exposicions permanents i temporals, les dades són semblants, i únicament en un cas (el 5%) la temàtica és exclusivament municipal. En la resta, encara que en part pot ser municipal, en gairebé tots (el 95%) hi ha abundants continguts comarcals o més amplis (bisbat, regionals, vegueria...). I això és així fins i tot salvant el fet que la titularitat del museu és en exclusiva municipal en el 65% dels museus de la mostra, i que en el 40% no hi participen a cap nivell cap més administració local de la mateixa comarca.

Un segon bloc avaluat de l'acció museística que despleguen aquests centres és el capítol de les activitats i serveis d'abast supralocal:

- En primer lloc, com hem vist abans, sobresurt de forma predominant el servei supramunicipal que representa la conservació i gestió de col·leccions (95% dels centres). Sobta, però, que molts pocs centres esmenten la realització de funcions d'inventari, catalogació o conservació-restauració de béns culturals situats fora de les parets del mateix centre o del municipi on tenen la seu. En canvi, les accions d'assessorament tècnic a d'altres ens locals o entitats de l'entorn geogràfic proper són desenvolupades de forma general i positiva per la major part d'ells.
- La recerca i les publicacions són també activitats amb un marcat caràcter supramunicipal. Més d'un 80% de museus desenvolupen activitats científiques d'investigació i també edicions d'abast supralocal (i en el 40% dels centres aquestes actuacions són fonamentalment d'abast supralocal).
- Hi ha un seguit d'altres serveis on encara són majoria els centres que depassen el marc del municipi on tenen la seu. Com ho demostren la itinerància de les exposicions (sí, 55%; no, 45%) i les visites i itineraris guiats (sí, 75%; no, 25%) fora de la població d'origen.
- Ara, a part d'aquestes accions i serveis que acabem d'esmentar, els índex de les altres activitats públiques i de difusió en altres municipis de l'entorn disminueixen força. Només són un 30% els museus que les fan de forma habitual, i ens referim a activitats bàsiques com: conferències, cursos, audiovisuals, jornades o congressos, etc.
- En diversos museus són significatius els fons bibliogràfics i documentals, i esdevenen serveis d'informació especialitzats temàticament o de referència per a espais geogràfics territorials extensos (en el Museu Comarcal de l'Anoia, el Museu de Granollers, el Museu Etnològic del Montseny i Museu Comarcal del Montsià).
- Per últim, uns pocs centres despleguen activitats inserides plenament en l'àmbit del desenvolupament socioeconòmic territorial (Ecomuseu de les Valls d'Àneu, Museu del Montsià, Museu Etnològic del Montseny, Museu de la Pesca, etc.), amb iniciatives com: publicitat i màrqueting d'equipaments i patrimoni supralocal (amb estudis de mercat i campanyes de promoció); formació ocupacional i/o tècnica; agents d'ocupació i desenvolupament local; valorització de productes locals; etc.

Una síntesi d'allò que poden, o haurien, de fer cadascun dels museus territorials supralocals envers el conjunt de les àrees i comunitats de referència esdevé del sumatori de les funcions i serveis que desenvolupen tots aquests centres. Per detallar-ho, ens hem de referir a:

- Gestió, coordinació i promoció patrimonial: jaciments i monuments visitables; centres d'interpretació; àrees d'interpretació; itineraris; etc.
- Conservació del patrimoni: inventari i documentació; conservació-restauració; emmagatzematge i control de moviments; préstecs, reproduccions, etc.
- Recerca i activitats tècniques: assessorament tècnic de base; inventaris; estudis; informes; projectes; comunicacions i articles en jornades o congressos, etc.
- Difusió i activitats públiques: exposicions; visites guiades i itineraris; tallers; altres activitats públiques (cursos, conferències, audiovisuals...); publicacions; col·laboracions amb els mitjans de comunicació; etc.
- Servei d'informació i documentació: patrimonial, documental, audiovisual; serveis de préstec i reproducció; etc.
- Desenvolupament local: préstec d'infraestructura; promoció i màrqueting; valorització de productes locals; formació; suport a l'ocupació i l'activitat d'emprenedors locals; etc.

Xavier Menéndez (Menéndez, 1995) ja es va referir a bastament a les possibilitats dels museus territorials com a dinamitzadors del patrimoni. És del tot obvi que fan falta més recursos per estendre, ampliar i consolidar el conjunt d'aquestes funcions al conjunt dels museus territorials i també és obvi que els municipis on tenen la seu no poden fer-hi front en solitari com han fet fins ara en la majoria de casos. Ara bé, per tirar endavant aquestes iniciatives i desenvolupar totes les potencialitats s'han de superar alguns factors limitadors més enllà dels econòmics. J. Tura, del Museu Etnològic del Montseny, apunta la manca de «*voluntat política decidida, finançament i marcs institucionals de col·laboració*». J. Font, del Museu de Granollers, anota: «*tot plegat, manca una visió enfocada del territori ja que la intervenció de la Generalitat és en funció del compliment estricte de la Llei, i no existeixen plans d'actuació a mitjà termini per a la valorització, difusió o restitució del patrimoni a escala comarcal*». En la mateixa línia s'expressa C. Bergés del Museu Comarcal de Cervera: «*no existeix una política d'actuació patrimonial clara, decidida i amb visió global del territori; no es destinen suficients recursos econòmics ni humans per al seu desenvolupament; s'acostumen a fer actuacions puntuals municipals sense política de manteniment ni de difusió*».

Així, els factors limitadors no són només intrínsecs o derivats de les mancances pressupostàries i de recursos dels centres. També sovint deriven de la falta de suport, de la falta de directrius polítiques en aquest sentit, i també de la manca de marcs teòrics, conceptuals i procedimentals.

POLÍTiques PATRIMONIALS EN L'ÀMBIT TERRITORIAL SUPRA-MUNICIPAL

La descoordinació en la gestió del patrimoni territorial

La Llei de museus de 1990 (art. 29, art. 37 i disposició addicional 6) i el Decret 289/1991 de transferència i subrogació articulen i concreten les competències dels consells comarcals per a la participació en la gestió dels museus comarcals i per fomentar els museus municipals radicats a la seva comarca i per donar-los suport. El Decret 208/1989 havia fixat amb anterioritat algunes delegacions a les comarques, no en matèria de museus, sinó de representació en el patronat de monuments. El Decret 160/1992 regula el traspàs de la Diputació de Girona als consells comarcals de diversos serveis museístics de caràcter arqueològic o monumental. Finalment, el Decret 305/1992 estableix la transferència de competències al Consell Generau dera Val d'Aran en matèria de cultura, la qual en el camp del patrimoni es concreta al traspàs del Museu Comarcal dera Val d'Aran.

El marc jurídic de la Llei de museus és clar en establir les competències de les comarques a través dels consells comarcals (organitzar i gestionar; participar en la gestió; fomentar, donar suport i col·laborar...). Els resultats són a hores d'ara decebedors, però també eren d'esperar si revisem el Decret 289/1991, i les corresponents actes de transferència i subrogació signades els anys 1991 i 1992 entre el Departament de Cultura i els 15 consells comarcals que, a la fi, van resultar implicats.

Actualment els consells comarcals estan presents en els òrgans de gestió de 12 dels 20 museus enquestats, però la seva participació, llevat d'excepcions, acostuma a ser testimonial. En definitiva, transcorreguts els anys, només hi ha 2 o 3 casos en què s'ha consolidat un cert nivell d'integració entre l'administració comarcal i el museu. En la comarca del Montsià, el Consell participa directament en la gestió del Museu Comarcal i les polítiques de patrimoni estan encapçalades des del Museu. En la Vall d'Aran, el Consell és el titular exclusiu del Museu (si bé des del Consell s'impulsen altres actuacions patrimonials independents del Museu, com la restauració i conservació d'esglésies). També, encara que de forma diferent, en el Pallars Jussà, el Consell impulsa el projecte del Museu Comarcal de Ciències Naturals a Tremp⁽⁴⁾.

Un altre rang de col·laboració el trobem en els museus comarcals de l'Empordà i de la Conca de Barberà. Allí el Consell participa en els òrgans

⁵ No ens referim només als museus comarcals, ja que les necessitats i iniciatives territorials no són sempre comarcals. Com deia M. INIESTA (1995) no cal fer coincidir el mapa amb les demarcacions administratives comarcals. Hi ha els exemples de les Valls d'Àneu, la Conca Dellà o el Montseny, i en el futur el model pot ser emprat en altres situacions, com al Lluçanès o al Montsec, posem per cas.

⁴ Un altre cas, fora dels territoris analitzats, seria la participació del Consell Comarcal de la Terra Alta en el Comebe, Consorci per a la Museïtzació dels Espais de la Batalla de l'Ebre.

7. Museu Comarcal de Manresa. Fotografia: Museu Comarcal de Manresa

8. Museu Comarcal de l'Urgell. Tarrega. Fotografia: Museu Comarcal de l'Urgell

de govern i a més s'ocupa de la gestió econòmica. La coparticipació del Consell i el Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles en el projecte del Parc Arqueològic de Serinyà al Pla de l'Estany constitueix un altre exemple de coordinació entre ambdues institucions. El nivell de col·laboració és en general baix o inexistent en la majoria d'indrets; com a molt, en algunes comarques s'estableix la participació regular del museu en l'assessorament per a la declaració de BCIL.

Per contra, en un grup important i significatiu de comarques els consells promouen actuacions patrimonials deslligades i desvinculades dels museus respectius; per citar-ne dues com a mostra: al Pla de l'Estany (actuacions sobre el patrimoni medieval comarcal), i a l'Urgell (actuacions a la torre de Vallferosa o les esglésies de la Vall de Sió, a més de diverses restauracions o excavacions, etc.). Altres iniciatives són encara més contradictòries, com quan el Consell Comarcal del Solsonès impulsa el Museu del Ganivet i el Museu del Carlisme, sense comptar amb el Museu Diocesà i Comarcal de Solsona. Habitualment, però, el gruix de les intervencions que es porten a terme arreu, impulsades des dels consells, amb independència del museu respectiu i que incideixen sobre el patrimoni, es concreten en la realització de rutes turístiques i publicacions sobre patrimoni.

Aquesta situació és denunciada pels professionals del sector. En general, en opinió dels museòlegs, els consells no tenen polítiques de patrimoni definides, sinó que executen accions aïllades. Com a conseqüència d'aquesta descoordinació, l'estat del patrimoni al territori no és bo, i de forma genèrica la majoria dels museus indiquen que «*està desatès*», «*sense cap noció del conjunt*», i «*sense excessiva coordinació entre les institucions titulars i els agents implicats*». Ho exposa cruament J. Bernades, del

Museu Diocesà i Comarcal de Solsona, en respondre a la pregunta de com està el conjunt del patrimoni comarcal: *«el patrimoni arqueològic immoble, abandonat i destruïnt-se, i el patrimoni arquitectònic rural i l'etnològic, en mans d'antiquaris i especuladors immobiliaris»*.

En canvi, hi ha algunes comarques (a la Garrotxa o al Montsià) on, a parer dels tècnics del museu, la situació del patrimoni està relativament bé. La perspectiva també pot veure's de forma positiva si es mira, com apunta C. Alòs, del Museu de la Noguera, que *«afortunadament els ajuntaments comencen a treballar individualment en la recuperació i restauració del seu patrimoni, que entenen com un bé amb potencialitat turística»*. O com proposa J. Abella, de l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu: *«existeix a més a més un públic potencial que cada dia més demana el producte cultural de qualitat; crec sincerament que el patrimoni pot convertir-se en una línia de futur estratègica»*.

Potencialitats dels museus territorials com a nodes de la gestió integral del patrimoni local a Catalunya

En primer lloc, defensem com a principi que és en el territori on es poden i on cal establir estratègies d'economia d'escala i mancomunar serveis en l'àmbit de la gestió del patrimoni. I de la mateixa manera creiem en el principi de subsidiarietat, de forma que la prestació de serveis en la gestió del patrimoni ha de permetre resoldre les necessitats locals des del nivell més proper possible, comptant amb plantejaments tècnics generals i professionals ⁽⁶⁾.

Després de superar *«la manca de tradició a l'hora de treballar en equip»*, com apunta M. Martí des de Palamós, és obvi també que la gestió de forma conjunta i mancomunada és més viable allí on les dinàmiques socioeconòmiques, demogràfiques i de puixança local són més febles, és a dir, allí on són més necessàries les economies d'escala, que no pas allí on la concentració de població i d'equipaments és molt elevada. En algunes zones amb molts de centres o museus preexistents això pot ser més difícil que en altres comarques amb menys equipaments, ja que en les primeres, per exemple al Maresme o al Vallès Oriental, si bé *«mancomunar serveis és positiu per als museus»*, com ens indiquen C. Marfà i À. Soler des de Mataró, les dificultats s'accentuen pel fet que *«cada centre té unes prioritats molt clares i l'energia per consensuar accions és elevada (reunions que s'han d'acordar amb regidors...)»*, en opinió de J. Font del Museu de Granollers.

En aquest sentit, els punts de vista de C. Alòs del Museu de la Noguera marquen quina hauria de ser la tendència: *«la implicació del Consell Comarcal com a administració supralocal, que podria coordinar esforços*

⁶ I si això es pot fer des de l'àmbit local, no cal fer-ho des de l'àmbit comarcal, i alhora si es pot fer des de l'àmbit comarcal no cal fer-ho des de l'àmbit nacional.

dels municipis o vehicular l'esforç econòmic que fan aquestes entitats». J. Espinagosa, del Museu Comarcal de l'Urgell, en parlar de com millorar la situació exposa: «hem de confiar que positivament si som capaços de crear l'organisme adient que coordine les actuacions i els serveis i tingui dota-

ció econòmica per dur-ho a terme» i afegeix «caldria crear un organisme (Consorti...) entre el Consell i els principals ajuntaments de la comarca amb les corresponents i suficients aportacions econòmiques». Des de l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu, J. Abella proposa que cal «anar més enllà d'una visió només política del territori i començar a establir xarxes (mínimament dotades) reals que participin en una gestió global del territori (més enllà de la comarca)».

En aquest context, una revisió del paper que han de jugar els consells comarcals en el futur proper, en el marc de la revisió general que es proposava a l'inici d'aquesta legislatura, despolititzant-los i enfortint el seu paper de mancomunitats de serveis, juntament amb la revisió del marc normatiu del sector dels museus i del patrimoni, hauria d'afavorir les estructures mancomunades i els programes de col·laboració en la gestió del patrimoni territorial, enfortint les competències i els recursos dels museus territorials.

En segon lloc, defensem que aquests museus o nodes territorials de coordinació patrimonial constitueixen una plataforma excel·lent per gestionar els processos salvant els localismes. A través del paper mediador des dels museus supramunicipals es poden resoldre els conflictes que de vegades comporta la confusió de conceptes com titularitat del patrimoni, identitat del patrimoni i identitat local, i es poden generar estratègies de coparticipació i descentralització en l'àmbit local i comarcal, per tal de vertebrar adequadament aquells conceptes.

En tercer lloc, defensem que és també en el territori, a peu de carrer, on els museus poden omplir més fàcilment buits que hi ha en la gestió integral del patrimoni. Ja que és allà on hi ha habitualment més mancances per part de l'administració local, i on s'estableix una relació més pròxima amb la comunitat i les seves necessitats. I això comporta que sigui en aquest entorn territorial on els museus puguin tenir un desenvolupament i un creixement més adaptat a l'entorn i més sostenible.

D'aquesta manera, els museus territorials supralocals podrien donar cobertura a les necessitats patrimonials bàsiques de les diferents zones i contrades del país (5). La distribució i cobertura que donen aquests museus supera de molt el 65 % de la superfície de Catalunya. Aquí tenim 22 comarques (si afegim els del Berguedà i el Ripollès a la relació que hem presentat a l'inici) on hi ha centres registrats que, coordinats amb l'entorn territorial, poden i han de fer aquesta funció, i 2 comarques més on hi ha centres que hi podrien accedir si superessin la seva condició de col·lecció (a l'Alt i Baix Penedès). En 7 comarques resulta urgent atendre aquesta necessitat i superar la manca d'un museu territorial (Alta Ribagorça i Cerdanya, al nord, Garrigues, Priorat, Ribera d'Ebre, Terra Alta i Baix Ebre, al sud). En 6

9. Quadra de Casa Carma, d'Esterrí d'Àneu. Un nou espai per a la recuperació de l'artesanía i dels productes locals. Fotografia: Ecomuseu Valls d'Àneu.
10. Museu Comarcal de la Conca de Barberà. Fotografia: Museu Comarcal de la Conca de Barberà
11. Treball de camp del Mas al Montseny, un projecte de recerca del CPCPTC fet en col·laboració amb el Departament d'Antropologia de la UB i la UPC
12. Visita guiada al Montseny organitzada pel Museu de Ciències Naturals de Granollers. Fotografia: Museu de Granollers
13. Parc Neolític de La Draga (Banyoles)

comarques, pot haver-hi alguns dubtes en relació amb la formulació a adoptar (Alt Urgell, Osona, Vallès Occidental, Baix Llobregat, Garraf i Alt Camp). En canvi, en 3 comarques no està plantejada i, potser, tampoc justificada la necessitat: Tarragonès, Gironès i Barcelonès.

Finalment, cal no oblidar i tenir en compte, abans que res, que l'acció en relació amb la gestió del patrimoni del territori s'ha de fer des d'organitzacions dotades de capacitat, recursos i experiència, i compromeses tècnicament i professionalment. No es pot resoldre adequadament la gestió del patrimoni territorial sense un projecte tècnic i una garantia de continuïtat concretades a través de mitjans i de recursos compromesos i suficients. I per això som de l'opinió que cal d'entrada el consens i uns compromisos polítics definits. Massa sovint la no resolució, prèviament, d'aquest acord local (i polític) de base genera un marc de major llibertat, però llibertat quan no es poden atendre o cobrir les necessitats per manca de recursos i mitjans no vol dir autogovern. Per assolir els objectius i el nivell exigible, els camins, però, poden ser diferents. Per posar dos exemples que han reeixit: un camí pot ser a través del pacte fundacional, com per exemple en el cas de l'Ecomuseu de les Valls d'Àneu (J. ABELLA,), i un altre pot ser a través de plantejaments possibilistes i dels serveis als municipis, com en el cas del Museu Comarcal del Montsià (À. FARNÓS, 1999).

POLÍTiques MUSEÍSTiques ARTICULADES AL TERRITORI DES DE LA VISIÓ GLOBAL DEL PAÍS

Els Serveis d'Atenció als Museus contemplats des del territori

En paraules dels promotors de la Llei de museus, aquesta establia una xarxa temàtica i uns serveis territorials, els Serveis d'Atenció als Museus (SAM), per donar suport a la xarxa de museus locals i comarcals.

Ja, des d'un primer moment, es veia venir que aquest segon aspecte de la llei naixia sense cap compromís econòmic i de concreció temporal. Transcorreguts 15 anys, només s'ha avançat en la creació del SAM de Girona (Ordre de 10 de març de 1998). I, en conseqüència, les posicions envers els SAM des del territori expressen molts de dubtes, tot i que van des del sí condicionat d'alguns museus, com s'expressa des del Museu de Mataró «*sí, sí realment fan la funció que han de fer i hi ha el nombre suficient; per què? per la problemàtica dels dipòsits de materials arqueològics, i per suport tècnic als museus en restauracions, documentació...*». fins a moltes opinions que argumenten que no són necessaris, com diu Montse Macià del Museu Diocesà i Comarcal de Lleida «*si tot el país estigués ben dotat d'equipaments museístics -que no és el cas- no tindrien cap mena de sentit. El sentit el poden arribar a tenir, -tot canviant-li el nom- com a dipòsit de material arqueològic en tant que en cada comarca hi ha d'haver un espai. No veig tan clara la funció del SAM com a servei, assessorament*

⁷ Per dalt des de la coordinació de la Direcció General del Patrimoni Cultural i la Junta de Museus, perquè moltes de les qüestions que afecten els museus no es poden resoldre si no és globalment. Per altra banda, d'altres ja han apuntat que el model és en principi massa rígid (abans ho era el model dit "clònic" dels museus comarcals, i ara ho és aquest per una divisió disciplinària tancada i sense transversabilitat), i que la realitat farà que sigui complementat amb tantes xarxes i associacions (si es vol, no orgàniques ni estructurals, però sí funcionals) com necessitats tinguin en el futur els museus.

⁸ No mitjançant la difusió i la creació de rutes temàtiques (no hi ha tant de públic turístic com per aconseguir el finançament i la sostenibilitat necessaris).

⁹ No hi hauria d'haver dubtes envers la possibilitat d'establir diverses parts d'un museu territorial com a seccions d'un museu nacional, ja que la Llei de museus deixa les portes ben obertes (art. 23.1). Tampoc hi hauria d'haver dificultats en la gestió posterior d'aquesta situació, sempre que el museu territorial dispose de professionals capacitats envers les disciplines pertinents, i sempre que el que ens proposem assolir sigui un sistema dinàmic amb identitats heterogènies, però compartides en el marc de les directrius fixades pel museu nacional, i no un sistema uniformitzador i rígid, coercitiu amb les identitats precedents.

o préstec de material museogràfic: amb una bona dotació de cada museu o de la interrelació dels diferents museus de cada territori es resoluria».

Els museus nacionals i la seva articulació amb el territori

En relació amb els museus nacionals, l'opinió del territori és clarament i francament favorable de forma majoritària als museus nacionals i als elements positius que pot comportar el suport tècnic i econòmic des d'estructures superiors, així com el treball en xarxa. És evident que en els àmbits de millora de la gestió i la formació, de la difusió i la promoció, o de la cooperació i projecció supraterritorial, entre d'altres, els museus territorials necessiten el suport i les directrius dels museus nacionals. J. Enrich, des del museu comarcal de l'Anoia, *«constata l'experiència positiva de pertànyer al MNACTEC»*. Rodrigo Gaeta, del Museu de la Conca Dellà, apunta: *«es podrà accedir a alguns aspectes de desenvolupament que ara no són possibles, i a la vegada posar en contacte museus de temàtiques similars que de segur tenen problemes i avantatges similars»*.

Els dubtes, però, sorgeixen en l'articulació real que s'haurà de portar a terme entre els museus nacionals i els museus territorials, i les opinions, gairebé sempre favorables, llavors van acompanyades de matisos. Des del Museu Comarcal de Cervera: *«sí, si realment s'aconsegueix crear una xarxa de museus nacionals amb vocació i actuació descentralitzada que miri cap al territori (és a dir, museu nacional igual a suma de museus comarcals). Aquesta territorialització s'ha d'entendre i estar-ne convençut conceptualment i aquest convenciment ha de dotar de pressupost els centres i institucions de territori»*. Des del Museu Comarcal de la Garrotxa: *«no s'acaba de tenir clara la manera de treballar en vertical (museus nacionals) i horitzontal (territori). En els museus nacionals hi ha un interès molt limitat pel que fa al territori comarcal, interessa més complementar el discurs general de la seu central. Des del mateix moment que es va abolir la xarxa de museus locals i comarcals es va fer un tomb legislatiu i administratiu que ha anat en detriment dels museus de territori»*. Algunes d'aquestes reflexions ja havien estat apuntades amb anterioritat per altres autors (Iniеста, 1995).

En aquest sentit, un primer element clau en la vertebració museística de Catalunya és el paper de node que han d'exercir els museus territorials en relligar, estendre i consolidar les xarxes temàtiques al territori. En un moment en què les concepcions acadèmiques estan superades en la gestió del patrimoni, cal complementar el model vertical dels museus nacionals disciplinaris mitjançant directrius i mesures que equilibren i compensen aquestes estructures per dalt, transversalment i interdisciplinàriament ⁽⁷⁾, i per baix, horitzontalment en el territori ⁽⁸⁾.

14. Museu Comarcal Salvador Vilaseca. Fotografia: Eloi Bonjoch

Bibliografia

FARNÓS, Àlex (2000). «Els serveis als municipis des d'un museu comarcal. L'experiència del Museu del Montsià». *2n Congrés de Museus Locals i Comarcals*. Arbúcies, Girona i Olot, 1999, pàg. 87-95

INIESTA, Montserrat. Ponència «Els museus locals i comarcals. Problemàtica i projecció social». *Urtx*, núm. 8: 9-15

MENÉNDEZ I PABLO, F. Xavier. Comunicació «Els museus territorials com a dinamitzadors del patrimoni cultural local». *Urtx*, núm. 8: 153-164

TRULLÉN I THOMÀS, Josep (1996). «Museus locals i comarcals. Vers l'especialització». *Dossier de Patrimoni Cultural*, núm. 88.

VICENTE GUITART, Carles (2004). «La democràcia i les polítiques municipals de la memòria», dins a *Actes del VII Congrés d'Història Local de Catalunya. Identitat local i gestió de la memòria*. Barcelona, 28 i 29 de novembre de 2003. L'Avenç: 81-112

Un tercer element clau en el contrapunt que suposa incorporar a la visió global del país el desig de no desatendre el territori, és el fet constatat que l'acció per a una gestió integral del patrimoni cultural i natural que tenim en el territori ha de ser pluridisciplinària o interdisciplinària; no pot ser monotemàtica o monogràfica, a diferència del que proposava J. M. Trullén en l'article "Museus locals i comarcals. Vers l'especialització (Trullén, 1996). D'aquí que la pertinença dels museus territorials a més d'un sistema temàtic nacional no hauria de ser mai una limitació i una possibilitat a descartar prèviament. Les limitacions i la selecció que lògicament han de poder establir els museus nacionals, d'acord amb els òrgans de coordinació de les polítiques museístiques del país, han d'anar en funció del nivell de les col·leccions, l'exposició permanent i el personal especialitzat de les futures seccions ⁽⁹⁾.

La idea de xarxa, a partir de la necessitat de superar la dispersió i les mancances que existeixen, ha estat sempre en la base de les polítiques museístiques a Catalunya. Aquesta necessitat d'integració ja es plantejava l'any 1984 en el *Llibre blanc dels museus de Catalunya*. La qüestió i el debat no estan avui en la discussió de si la xarxa ha de ser territorial o temàtica (tots ens hem acabat posant d'acord que per ara ja està bé que sigui temàtica, i que no es pot perdre més temps en discussions, ni deixar passar una altra dècada sense aplicar el marc normatiu aprovat l'any 1990). La qüestió important és una altra. Igual que fins a l'any 1990, la qüestió cabdal era aplicar polítiques culturals per superar la dualitat Barcelona-territori, avui la qüestió pendent és superar la dualitat museus nacionals-museus territorials. Doncs fem-ho ja, i fem-ho tots plegats d'una vegada.